

PERCEPCIJA SOCIJALNE NEPRAVDE MLADIH U PODRUČJIMA RAZLIČITO ZAHVAĆENIM RATOM U HRVATSKOJ

SAŽETAK

U radu je prikazan dio rezultata istraživanja provedenog tijekom 2003. i 2004. godine u 14 srednjih škola u Hrvatskoj u kojem je sudjelovalo 1 118 učenika. Cilj i problemi su bili ispitati razlike u razini percipirane socijalne nepravde mladih u Hrvatskoj s obzirom na: (ne)zahvaćenost područja u kojem žive ratom, školski smjer i spol. Korišten je Upitnik percepcije socijalne nepravde koji se sastoji od pet subskala koje se u ovom radu pojedinačno analiziraju prema prethodno navedenim varijablama. Rezultati pokazuju da postoji visok stupanj percipirane nepravde kod većine mladih i to osobito s obzirom na različite dimenzije nepravde u društvu. Nepravdu u obitelji i školi percipiraju znatno nižom, što je posebice prisutno kod mladih iz područja direktno zahvaćenih ratom. Zagrebački srednjoškolci iskazuju na većini dimenzija kritičniji stav i veću osjetljivost za socijalnu nepravdu. To potvrđuju i prijašnja istraživanja koja ukazuju na veći stupanj percepcije nepravde u mladih ljudi iz urbanih sredina.

¹ Mr. sc. Olja Družić Ljubotina, socijalna radnica, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, Katedra za teoriju i metodologiju socijalnog rada, e-mail: olja_druzic@yahoo.com

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: srpanj, 2007.
UDK: 316.64-053.81(497.5)

Olja Družić
Ljubotina¹

Studijski centar socijalnog
rada
Pravni fakultet u Zagrebu

Ključne riječi:

mladi, percepcija socijalne
nepravde, područja
različito zahvaćena ratom,
tip obrazovanja

UVOD

MLADI U HRVATSKOJ

Mladi su jedna od najranjivijih skupina u suvremenom društvu, jer s jedne strane više nisu zaštićeni kao kad su bili djeca, a opet još uvijek nisu potpuno u svijetu odraslih koji karakteriziraju i određene beneficije (UNICEF, 2000., prema Ilišin i Radin, 2002.). Oni jesu i trebaju biti posebno značajna skupina svakog društva jer će njihovi stavovi i uvjerenja, koji se još uvijek formiraju, nositi društvo u budućnosti. Mlada osoba u kontekstu društvenih i kulturnih struktura i ograničenja putem socijalizacije mora stvoriti vlastite parametre realističnosti glede postavljanja vlastitih ciljeva (Živković i Bagić, 2001.). No, u kojoj je mjeri njihovo viđenje društva u kojem žive važno i zanimljivo onima koji su »odgovorni i relevantni« (obitelj, škola, društvo u cjelini)? Pokazuju li iskreno zanimanje i uviđaju li važnost onoga što mladi misle i kako percipiraju stanje u društvu? U javnosti i medijima mladi su rijetko predmet razgovora u kontekstu razvojnih potencijala, sukreatora današnjeg društva ili kreativnih i zdravih izvora inovacija. Više vremena se posvećuje lamentacijama, razgovorima, napisima o nekim ekstremnim ponašanjima, gledano u odnosu na ukupnu populaciju mladih, razmjerno rijetkima (narkomanija, delikvencija). Ta ponašanja predstavljaju tada najveći problem mladih. Jesu li to doista najveći problemi mladih ljudi i što njih uistinu najviše zaokuplja? Lugomer-Armano i sur. (2002.) napominju da su takva ponašanja zapravo simptomi, oni često puta predstavljaju krajnji izraz ili posljedicu drugih, dugotrajnih, nagomilanih problema. Naime, mladi dugo ostaju isključeni iz društvenih, političkih i gospodarskih procesa, čime nedvosmisleno nastaje nenadoknativ gubitak, kako za predstavnike populacije mladih, tako i za ukupnu društvenu zajednicu (Dulčić, 2003.).

»Društvo u tranziciji« česta je inačica u hrvatskoj svakodnevici i identificira se kao društvo socijalne nesigurnosti i naglašenog rizika. Tranzicija i poratni kontekst posebno se odražavaju na mlade ljude i na njihovo formiranje životnog svjetonazora, pa i njihovog položaja u društvu. Mladi u tranzicijskom društvu u nepovoljnijoj su situaciji nego što su njihovi vršnjaci iz razvijenih zemalja. Naime, odrastanje mladih u tranzicijskim društvima obilježeno je dvostrukom tranzicijom ili prijelaznošću: s jedne strane, oni prolaze kroz univerzalno razdoblje sazrijevanja i pripremanja za preuzimanje trajnih društvenih uloga, a s druge strane, taj se proces zbiva u društvu koje i samo prelazi iz jednog društvenog ustrojstva u drugo. Njihova se socijalizacija odvija kada su institucije, procesi i društvene norme oslabljene, onesposobljene ili su u procesu temeljite preobrazbe. Stoga su mladi u tranzicijskim društvima izvrgnuti rizicima koji su bili nepoznati generaciji njihovih roditelja, a što otežava njihovu ulogu pionira u procesu poželjne društvene transformacije (Ilišin i Radin, 2002.).

PERCEPCIJA SOCIJALNE (NE)PRAVDE

Iako su pojmovi pravde i nepravde vrlo česti u svakodnevnom životu, relativno je malo pokušaja da se znanstvenom metodologijom pristupi problemu percepcije pravednosti, te osobito posljedicama percipirane nepravde na sociološkoj i psihološkoj razini (Miller, 2001.). Izučavanje pojma pravednosti uključuje sociološke, pravne, psihološke i političke aspekte, a brojna literatura u okviru filozofije i teologije (Chukwudum, 1988.) također se bavi definiranjem univerzalnih načela pravednosti. Neki događaj ili odnos može se označiti u kategorijama pravednosti tek u kontekstu socijalne interakcije pojedinca s drugim pojedincima ili društvom kojemu pripada, stoga se često govori samo o socijalnoj pravdi. Iako su brojni pokušaji da se utvrde univerzalni kriteriji za procjenu pravednosti odnosa koji vladaju među pojedincima ili skupinama, vrednovanje određenih odnosa u terminima pravednosti često je ovisno o kulturnom okružju, tradiciji, te općeprihvaćenom ideološkom i vrijednosnom sustavu (Jost i Azzi, 1996.).

Termin »vjerovanje u pravedan svijet« prvi je put kao ekspanatorni konstrukt upotrijebio Lerner 1965. u okviru teorije motiva pravednosti (prema Ćubela, 2001.), a odnosi se na vjerovanje da u svijetu u kojem živimo svatko u načelu dobiva ono što zaslužuje i da je svatko na neki način zaslužio ono što mu se događa. »Hipoteza o pravednom svijetu« može se koristiti za objašnjenje reakcija ljudi na različite situacije, kako s pozitivnim tako i s negativnim ishodom po osobu. Lerner je (1980.) postulirao postojanje tzv. motiva pravednosti ili bazične potrebe da se štiti i očuva ovo vjerovanje. Snaga ovog motiva pravednosti u nekoj situaciji ovisi o stupnju u kojemu je narušen osjećaj pravde ili slika o pravednom svijetu. Što je opažena diskrepancija veća i motiv će biti snažniji.

U svijetu, osobito u SAD-u, brojni radovi ukazuju na različite aspekte percepcije socijalne nepravde iz teorijskog i empirijskog konteksta (Adams, 1965.; Rubin i Peplau, 1975.; Lerner, 1980.; Lind i Tyler, 1988.; Tyler, DeGoey i Smith, 1996.; Rawls 1972., prema Kangas, 2000.; Tiffit, 2000.; Novak, 2000.; Thompson, 2001.; Pozzi i Crisafulli, 2002.). Istraživanja koja obuhvaćaju percepciju socijalne pravednosti relativno su rijetka u Hrvatskoj, te ukazuju na visok stupanj percepcije nepravde i nepovjerenja mladih i odraslih članova u naše društvo (Črpić i Rimac, 2000.; Rimac, 2000.; Lugomer-Armano i sur., 2002.).

Stoga nas je i zanimalo ispitati u kojoj mjeri mladi uočavaju različite oblike socijalne nepravde. Jedna od hipoteza jest da će osobe koje su doživjele ili svjedočile nekom obliku nepravde (progonstvo, gubitak materijalnih dobara, gubitak posla i dr.) percipirati društvo nepravednijim od osoba koje nisu osobno iskusile nepravdu. Osim što nas je zanimalo ispitati razlike po zahvaćenosti ratnim zbivanjima, ispitivane su razlike s obzirom na spol i tip škole. Naime, neka istraživanja o percepciji (ne)pravde pokazuju da su žene osjetljivije na nepravdu u društvu (Lugomer-Armano i sur., 2002.; Ilišin 2002a.). Ta osjetljivost proizlazi velikim dijelom zbog nepovoljnijeg položaja žena u društvu, jer su još uvijek vrlo prisutni utjecaji patrijarhalnog odnosno tradicionalnog društva koje nosi za sobom brojne stereotipe

vezane uz žene, njihov položaj i ulogu u društvu. Što se tiče tipa škole, rijetka su istraživanja koja percepciju nepravde analiziraju s obzirom na ovu varijablu, no postoje neka koja ukazuju na različitosti između mladih koji pohađaju različite tipove škola. Naime Lugomer-Armano i sur. (2002.) u svojem istraživanju Problemi i potrebe mladih u Hrvatskoj uočavaju značajnu razliku između gimnazijalaca i mladih iz trogodišnjih strukovnih škola, pri čemu ovi drugi imaju značajno više izraženih problema u odnosu na ostale. Ovo je istraživanje bilo prilika za analizu rezultata i s obzirom na tip škole kao mogući svojevrsni doprinos u razumijevanju razlika između srednjoškolaca.

CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja bio je ispitati percepciju socijalne nepravde u mladima.

Specifični problemi istraživanja su ispitati razlike u percepciji socijalne nepravde kod mladih s obzirom na: a) život u područjima različito zahvaćenih ratnim zbivanjima, b) tip škole i c) spol.

METODOLOGIJA

UZORAK

Istraživanje² je provedeno tijekom 2003. i 2004. godine u 14 srednjih škola u kojem je sudjelovalo 1 118 srednjoškolaca drugih i trećih razreda (prosječna dob - $M=16,4$ godina; $SD=0,846$). Ispitanici su bili zastupljeni u svim vrstama školskih smjerova: gimnazije, četverogodišnje stručne škole i trogodišnje industrijsko-obrtničke. Područja obuhvaćena ovim istraživanjem bila su:

1. područja koja su bila direktno zahvaćena ratom: Hrvatska Kostajnica, Petrinja, Pakrac i Slunj
2. područja koja nisu bila direktno pogođena ratom: Čakovec, Prelog i Križevci
3. Zagreb.

Mlade iz Zagreba odlučili smo uključiti kako bismo izbjegli mogućnost da na rezultate utječu specifičnosti malog mjesta. Budući da veličina mjesta može dovesti do marginalizacije stanovnika pojedine regije, nedostupnosti određenih sadržaja i sl., pa i osjećaja nepravde, smatrali smo potrebnim kontrolirati i veličinu mjesta. Kako su područja zahvaćena ratom u pravilu imala stanovništvo u manjim urbanim i ruralnim sredinama, to bi moglo otežavati kontrolu varijable veličine mjesta. Stoga Zagreb kontrolira mogući utjecaj male sredine na neke rezultate.

² Istraživanje je provedeno u svrhu izrade magistarske radnje Olje Družić Ljubotina (2004.), a u ovom radu će biti izneseni samo rezultati koji se odnose na percepciju socijalne nepravde.

O. Družić Ljubotina: Percepcija socijalne nepravde mladih u područjima različito zahvaćenim...

Tablica 1.

Zastupljenost spola u odnosu na područje života

SPOL	PODRUČJE			Ukupno
	Direktno zahvaćeni ratom	Nezahvaćeni ratom	Zagreb	
Mladići	192 48,0%	184 46,0%	130 40,9%	506 45,3%
Djevojke	208 52,0%	216 54,0%	188 59,1%	612 54,7%
Ukupno	400 (35,7%) 100,0%	400 (35,7%) 100,0%	318 (28,6%) 100,0%	1 118 100,0%

Iz tablice 1. je vidljivo da je u ukupnom uzorku nešto više djevojaka (54,7%) nego mladića (45,3%). Promatrajući varijablu spola u odnosu na područje možemo zaključiti da je relativno proporcionalno zastupljena u sva tri područja, pri čemu je unutar svakog više djevojaka nego mladića.

Tablica 2.

Zastupljenost tipa škole u odnosu na područje života

TIP ŠKOLE	PODRUČJE			Ukupno
	Direktno zahvaćeni ratom	Nezahvaćeni ratom	Zagreb	
Gimnazije	131 32,8%	120 30,0%	119 37,4%	370 33,1%
Četverogodišnje stručne škole	135 33,8%	138 34,5%	106 33,3%	379 33,9%
Trogodišnje ind.-obr. škole	134 33,5%	142 35,5%	93 29,2%	369 33,0%
Ukupno	400 100,0%	400 100,0%	318 100,0%	1 118 100,0%

Iz tablice 2. vidljivo je da su unutar cijelog uzorka sva tri tipa škole gotovo jednako zastupljena (oko 33%), a također imamo i uvid u zastupljenost smjerova po pojedinim područjima, pri čemu se može uočiti da je broj učenika po tipu škole relativno proporcionalno zastupljen.

Tablica 3.

Odnos spola i tipa škole

SPOL	TIP ŠKOLE			Ukupno
	Gimnazije	Četverogodišnje stručne škole	Trogodišnje ind.-obr. škole	
Mladići	162 43,8%	133 35,1%	211 57,2%	506 45,3%
Djevojke	208 56,2%	246 64,9%	158 42,8%	612 54,7%
Ukupno	370 100,0%	379 100,0%	369 100,0%	1 118 100,0%

Iz tablice 3. možemo ustanoviti da unutar pojedinog tipa škole prevladava određeni spol, odnosno da spol nije proporcionalno zastupljen po usmjerenjima. U gimnazijama u sva tri područja prisutna je nešto veća zastupljenost djevojaka (56,2%), a u četverogodišnjim stručnim školama općenito je prisutno više djevojaka (64,9%). S druge strane, u trogodišnjim obrtničko-industrijskim školama nešto je veća zastupljenost muškog spola (57,2%). Razlog takvom stanju je to što je većina zanimanja tog usmjerenja uglavnom specifičnija za mušku populaciju. U nekim mjestima su u trogodišnjim školama zastupljena samo tzv. »muška zanimanja«. S druge strane, djevojke prevladavaju općenito u školama četverogodišnjeg stručnog smjera u većini škola u kojima smo provodili istraživanje.

POSTUPAK ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je provedeno anketiranjem polaznika drugih i trećih razreda srednje škole u njihovim školama uz prethodno odobrenje ravnatelja svake škole. Prije provođenja istraživanja ravnatelj i nastavnici bili su upoznati s ciljevima i sadržajem istraživanja. Prije samog postupka, učenicima su objašnjeni ciljevi i svrha istraživanja, te im je ispitivač dao upute na koji način ispunjavati upitnike. Također im je zajamčena anonimnost i tajnost individualnih podataka. Ispitanici su sami ispunjavali upitnike, a ispitivač im je bio na raspolaganju ukoliko su bila potrebna pojašnjenja. Istraživanje se odvijalo uglavnom na satovima razredne zajednice i trajalo je jedan školski sat.

INSTRUMENT

Upitnik percepcije socijalne nepravde konstruirali su Ljubotina i Družić Ljubotina 2001. u okviru Ljetne psihologijske škole Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta u

O. Družić Ljubotina: Percepcija socijalne nepravde mladih u područjima različito zahvaćenim...

Tablica 4.

Subskale na Upitniku percepcije socijalne nepravde

Subskala	Čestice	Pouzdanost
1. Opća nepravda u društvu	1. Općenito gledajući naše je društvo pravedno. 2. U Hrvatskoj svi imaju jednake šanse da ostvare svoje želje i ciljeve. 3. Muškarci i žene su kod nas ravnopravni. 5. Naše društvo bolesnima osigurava adekvatnu njegu.	$\alpha = 0,55$
2. Neprovođenje zakona od strane države	6. Država ne kažnjava dovoljno one koji su je opljačkali. 7. Mnogi kriminalci su i dalje na slobodi. 8. Mnogi su se na nepošten način obogatili tijekom rata u Hrvatskoj. 9. Kod nas se zakon ne primjenjuje jednako na sve.	$\alpha = 0,67$
3. Toleriranje socijalnih devijacija od strane društva	10. U našem društvu važnije je imati dobru vezu nego biti sposoban. 11. Kod nas se ne isplati biti pošten da bi uspio. 12. Znanje i sposobnost kod nas nitko ne cijeni. 13. Kod nas su mito i korupcija postali uobičajena pojava.	$\alpha = 0,63$
4. Percepcija nepravde u obitelji	14. Moji roditelji su nekad nepravedni prema meni. 15. Ne osjećam da sam ravnopravni član svoje obitelji. 16. Moji roditelji kod mene primjećuju samo loše strane. 17. Roditelji me kažnjavaju i kad nisam kriv/a.	$\alpha = 0,78$
5. Percepcija nepravde u školi	18. U mojoj školi nastavnici se ne odnose jednako prema svim učenicima. 19. Nastavnici nemaju jednake kriterije za sve učenike pri ocjenjivanju. 20. Prema meni su u školi ponekad nepravedni. 21. Osjećam da sam u jednakom položaju kao i drugi učenici.	$\alpha = 0,72$

percepcije pravednosti socijalne zajednice, odnosno društva u kojemu pojedinac živi. Preliminarna verzija upitnika imala je 38 pitanja i primijenjena je na uzorku od 100 studenata psihologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Na osnovi sadržajne i diskriminativne valjanosti za konačnu verziju odabrane su 22 tvrdnje. Prema teorijskim očekivanjima i rezultatima faktorske analize upitnik mjeri 5 relativno neovisnih aspekata socijalne nepravde definiranih s 20 čestica (dvije čestice izbačene su iz konačne verzije upitnika). Rezultat na svakoj od pet dimenzija reskaliran je tako da varira od minimalno 5 (nema percipirane nepravde) do maksimalno 5 (maksimalna percipirana nepravda). Prva tri faktora odnose se na percepciju društvene nepravde, dok se četvrti i peti odnose na utjecaj socijalnih sustava škole i obitelji (tablica 4.).

ANALIZA PODATAKA

Pri statističkoj analizi podataka korištena je deskriptivna statistika i složena analiza varijance.

REZULTATI I RASPRAVA

U daljnjoj analizi osvrnut ćemo se na rezultate unutar subskala Upitnika percepcije socijalne nepravde, te na razlike s obzirom na tri varijable - područje života, tip škole i spol - u odnosu na pet subskala.

Tablica 5.

Rezultati deskriptivne analize za sve subskale na cijelom uzroku

Subskale	N ³	M	SD
1. Neprovođenje zakona od strane države	1 098	4,2946	0,72150
2. Toleriranje socijalnih devijacija od strane društva	1 092	3,6525	0,79864
3. Opća nepravda u društvu	1 092	3,4986	0,73155
4. Nepravda u školi	1 095	3,4384	0,93662
5. Nepravda u obitelji	1 099	1,9766	0,89738

Iz tablice 5. je vidljivo da su, gledajući ukupan uzorak, mladi najosjetljiviji na dimenziju nepravde koja se odnosi na **neprovođenje zakona od strane države** (M=4,29). To znači da najvišom uočavaju nepravdu koja se odnosi na to da: »država ne kažnjava dovoljno one

³ U analizu su uključeni ispitanici koji su imali potpune i valjane podatke na svakoj subskali, te je stoga broj ispitanika po subskalama nejednak i manji od broja cijelog uzorka.

O. Družić Ljubotina: Percepcija socijalne nepravde mladih u područjima različito zahvaćenim...

koji su je opljačkali«, da su »mnogi kriminalci i dalje na slobodi«, da su se »mnogi na nepošten način obogatili tijekom rata u Hrvatskoj«, te da se »kod nas zakon ne primjenjuje jednako na sve«. Dakle, zakonska neučinkovitost države u smislu kažnjavanja onih koji su je opljačkali i obogatili se na nelegalan način, što implicira i da se zakon ne primjenjuje jednako na sve, dovodi do velike percepcije nepravde koju je proizvela, prema njihovom viđenju, neučinkovita i nepravedna politika u našem društvu. Nakon ove, slijede druge dvije dimenzije koje se odnose na nepravdu u društvu: **toleriranje socijalnih devijacija od strane društva** (M=3,65) i **opća nepravda u društvu** (M=3,49). **Nepravda u školi** (M=3,43) ima prosječan rezultat gotovo kao i **opća nepravda u društvu**. Daleko najnižom mladi percipiraju **nepravdu u obitelji** (M=1,97) što je ohrabrujuće s obzirom na neprocjenjivu važnost obitelji za daljnji životni put osobe. Ovi će nalazi u daljnjoj analizi po subskalama biti detaljnije obrađeni i komentirani.

1. Razlike na dimenziji percepcije opće nepravde u društvu s obzirom na područje, tip škole i spol

Tablica 6.

Aritmetička sredina i standardna devijacija za varijablu percepcija opće nepravde u društvu prema zahvaćenosti područja života ratom, tipu škole i spolu

Područja:	M, SD, N	Tip škole:	M, SD, N	Spol:	M, SD, N
Direktno zahvaćena ratom	M = 3,39 SD = 0,68 N = 398	Gimnazije	M = 3,62 SD = 0,59 N = 363	Mladići	M = 3,40 SD = 0,73 N = 490
Nezahvaćena ratom	M = 3,44 SD = 0,78 N = 387	Četverogodišnje škole	M = 3,54 SD = 0,70 N = 372	Djevojke	M = 3,58 SD = 0,72 N = 602
Zagreb	M = 3,72 SD = 0,69 N = 307	Trogodišnje škole	M = 3,32 SD = 0,85 N = 357		

Gledajući deskriptivne podatke za varijablu **percepcija opće nepravde** (tablica 6.), po područjima različito zahvaćenim ratom, tipu škole i spolu, možemo uočiti određene razlike. Naime, s obzirom na područja, zagrebački srednjoškolci skloni su percipirati najveću opću nepravdu u društvu (M=3,72), zatim slijede mladi iz područja nezahvaćenih ratom (M=3,44), a najmanju opću nepravdu percipiraju mladi iz područja zahvaćenih ratom (M=3,39). Scheffevim testom, kojim su testirane međugrupne razlike prema područjima,

ustanovljene su značajne razlike između zagrebačkih srednjoškolaca i ostalih (nezahvaćenih i zahvaćenih ratom) u smislu da zagrebački srednjoškolci uočavaju značajno veću nepravdu u društvu od druge dvije skupine koje se međusobno značajno ne razlikuju. Ovaj rezultat je u skladu s rezultatima istraživanja Lugomer-Armano i sur. (2002.) gdje je također na faktoru **percepcije opće neravnopravnosti društva** ustanovljena statistički značajna razlika između mladih iz velikih gradova i mladih iz manjih mjesta, pri čemu su mladi iz velikih gradova percipirali značajno veću opću neravnopravnost. Ovakvu veću percepciju opće nepravde mladih iz većih urbanih sredina mogli bismo dijelom pripisati životom u okruženju većih socijalnih razlika koje nosi gradska sredina. Rezultati istraživanja Ilišin (2002b.) ukazuju da su mladi koji su skloniji socijalnim liberalnim političkim opcijama većinom »urbanog domicila i to s posebnim uporištem u Zagrebu«. Dakle, osjetljivost za socijalna pitanja i socijalne nejednakosti u društvu češća je u mladih iz urbanih sredina, ali po svemu sudeći veća je i njihova izloženost socijalnoj nepravdi.

Testiranjem međugrupnih razlika (Scheffeovim testom) prema srednjoškolskim smjerovima ustanovljeno je da se srednjoškolci trogodišnjih smjerova značajno razlikuju od gimnazijalaca i polaznika četverogodišnjih škola (između kojih nema razlika). Naime, učenici trogodišnjih škola percipiraju značajno manje opću nepravdu u društvu od druge dvije skupine. Kako protumačiti ovakvu razliku između srednjoškolaca različitog smjera? Naime, iste rezultate komentira Ilišin (2002b.) koja se referira na istraživanje⁴ u kojemu se ispituju, između ostalog, i stavovi mladih s obzirom na različite tipove nejednakosti. Na faktoru **socijalne nejednakosti** koji konstituiraju »klasične« nejednakosti koje su sveprisutne u različitim društvima (nezaposleni u odnosu na zaposlene, siromašni u odnosu na bogate, neobrazovani u odnosu na obrazovane, stanovnici sela u odnosu na stanovnike grada) utvrđeno je da samo oni koji su završili industrijsku ili zanatsku školu ispodprosječno percipiraju socijalne nejednakosti. Ilišin (2002b.) komentira da je zanimljivo to da niz podataka iz tog istraživanja sugerira da su mladi s najnižim kvalifikacijama upravo na donjem dijelu socijalne ljestvice, te ovaj podatak može tim više biti neočekivan. No, ista autorica dalje komentira da življenje u nepovoljnijim okolnostima, kombinirano s nižim obrazovanjem, ne stimulira razvoj kritičke svijesti, pa ni onda kada osobno iskustvo govori tome u prilog.

Promatrajući razlike na ovoj dimenziji socijalne nepravde prema spolu, iz tablica 6. i 7. je vidljivo da djevojke procjenjuju značajno višom ($M=3,58$) opću nepravdu u društvu od mladića ($M=3,40$). Ova razlika je očekivana s obzirom na to da su istraživanja pokazala da su žene općenito osjetljivije na nepravdu u društvu (Lugomer-Armano i sur., 2002.; Ilišin 2002b.).

⁴ Istraživanje iz projekta *Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj 1990.-2000. koji je proveo Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.*

O. Družić Ljubotina: Percepcija socijalne nepravde mladih u područjima različito zahvaćenim...

Tablica 7.

Rezultati složene analize varijance za zavisnu varijablu percepcija opće nepravde u društvu

Izvor varijabiliteta	Suma kvadrata	s.s.	Prosječna suma kvadrata	F	p
Glavni efekti:					
PODRUČJE	16,966	2	8,483	17,348	0,000
TIP ŠKOLE	7,902	2	3,951	8,080	0,000
SPOL	4,227	1	4,227	8,645	0,003
Interakcijski efekti:					
PODRUČJE x TIP ŠKOLE	9,851	4	2,463	5,037	0,001
PODRUČJE x SPOL	2,031	2	1,016	2,077	0,126
TIP ŠKOLE x SPOL	4,113	2	2,057	4,206	0,015
PODRUČJE x TIP ŠKOLE x SPOL	1,822	4	0,455	0,931	0,445

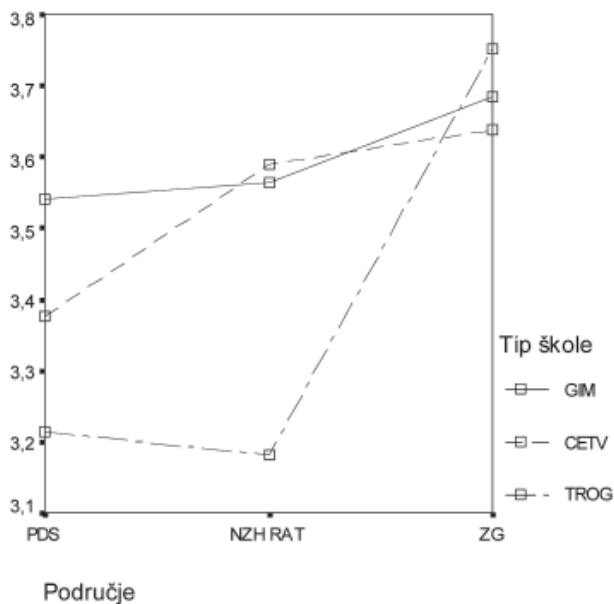
Nezavisne varijable su područje (3 skupine), školsko usmjerenje (3 skupine) i spol (2 skupine).

Iz tablice 7. je vidljivo, gledajući glavne efekte, da postoje značajne razlike unutar područja, tipa škole i spola. Također, složenom analizom varijance ustanovljeno je postojanje nekih interakcijskih efekata između pojedinih nezavisnih varijabli. Uočen je interakcijski efekt između područja i tipa škole, kao i između tipa škole i spola. Složena analiza varijance rezultirala je značajnim interakcijskim efektom područja i tipa škole ($p=0,001$).

Iz grafičkog prikaza interakcijskih efekata (slika 1.) može se uočiti da se u Zagrebu učenici svih triju tipova škole ne razlikuju značajno prema percepciji opće nepravde ($F=0,434$; $s.s.=304;2$; $p=0,649$). U područjima nezahvaćenim ratom učenici trogodišnjih škola percipiraju značajno manju nepravdu od ostala dva smjera ($F=13,077$; $s.s.=384;2$; $p=0,000$), dok se u područjima od posebne državne skrbi učenici trogodišnjih usmjerenja razlikuju od gimnazijalaca ($F=11,534$; $s.s.=395;2$; $p=0,000$). Dakle, možemo ustanoviti da se u Zagrebu srednjoškolci koji pohađaju različite tipove škola ne razlikuju prema percepciji opće nepravde u društvu, no u ostala dva područja Hrvatske postoje značajne razlike. Naime, u oba područja učenici trogodišnjih škola percipiraju znatno manju opću nepravdu u društvu od ostalih. Gimnazijalci u sva tri područja percipiraju višu nepravdu u odnosu na ostale, ali se u manjim područjima oni znatno razlikuju od srednjoškolaca trogodišnjih usmjerenja. Mogli bismo zaključiti da do bitnih razlika dovodi: a) tip od ostalih,

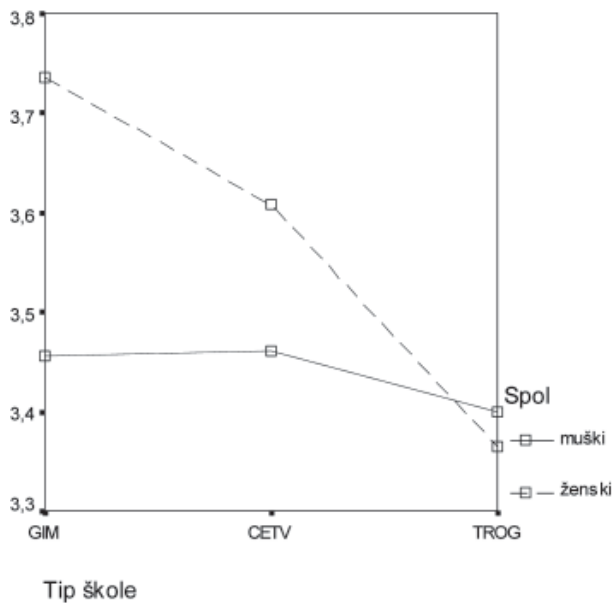
Slika 1.

Interakcijski efekti procjene opće nepravde u društvu u funkciji područja i tipa škole

Slika 2.

Interakcijski efekti procjene opće nepravde u društvu u funkciji tipa škole i spola

O. Družić Ljubotina: Percepcija socijalne nepravde mladih u područjima različito zahvaćenim...

ali i b) urbana sredina, s obzirom da razlike među zagrebačkim srednjoškolcima prema tipu obrazovanja koje pohađaju nema. Također, treba imati u vidu i još jednom naglasiti da su u urbanim sredinama socijalne nepravde izraženije s obzirom na brojnost i raznolikost populacije s različitim ulogama i potrebama. Nadalje, složena analiza varijance rezultirala je značajnim interakcijskim efektom tipa škole i spola ($p=0,015$).

Iz grafičkog prikaza interakcijskih efekata (slika 2.) može se uočiti da razlika u percepciji prema spolu postoji samo kod učenika gimnazija ($t=4,861$; $s.s.=361$; $p=0,000$), pri čemu djevojke percipiraju opću nepravdu u većem stupnju. U četverogodišnjim školama ($t=-1,583$; $s.s.=370$; $p=0,114$), te trogodišnjim ($t=-0,134$; $s.s.=355$; $p=0,894$) razlika među mladićima i djevojkama nije statistički značajna. Dakle, uz to što smo već prethodno zaključili da djevojke općenito percipiraju veću nepravdu, interakcijskim efektom je slika nešto jasnija. Naime, to se zapravo odnosi na gimnazijalke kod kojih možemo pretpostaviti da su društveno orijentirani tip obrazovanja i više obrazovne aspiracije utjecale na njihovu značajniju osviještenost i kritičnost u smislu percepcije veće opće nepravde.

2. Razlike na dimenziji neprovođenje zakona od strane države s obzirom na područje života, tip škole i spol

Tablica 8.

Aritmetička sredina i standardna devijacija za varijablu neprovođenje zakona od strane države prema zahvaćenosti područja života ratom, tipu škole i spolu

Područja:	M, SD, N	Tip škole:	M, SD, N	Spol:	M, SD, N
Direktno zahvaćena ratom	M = 4,29 SD = 0,71 N = 397	Gimnazije	M = 4,28 SD = 0,64 N = 365	Mladići	M = 4,27 SD = 0,77 N = 500
Nezahvaćena ratom	M = 4,29 SD = 0,73 N = 392	Četverogodišnje škole	M = 4,35 SD = 0,67 N = 369	Djevojke	M = 4,31 SD = 0,68 N = 598
Zagreb	M = 4,30 SD = 0,74 N = 309	Trogodišnje škole	M = 4,25 SD = 0,83		

Iz aritmetičkih sredina po područjima, tipu škole i spolu, uočavamo visoke procjene percipirane socijalne nepravde. Najviše prosječne ocjene su date upravo ovoj dimenziji i gledajući ukupan uzorak, mladi su podjednako vrlo osjetljivi na ovu dimenziju nepravde.

Ujedno, nema statistički značajne razlike s obzirom na područje u kojem žive, tip obrazovanja i spola (tablica 9.). Ovu smo dimenziju komentirali ranije analizirajući rezultate na svim subskalama (tablica 5.) na cijelom uzorku.

Tablica 9.

Rezultati složene analize varijance za zavisnu varijablu neprovođenje zakona od strane države

Izvor varijabiliteta	Suma kvadrata	s.s.	Prosječna suma kvadrata	F	p
Glavni efekti:					
PODRUČJE	0,193	2	0,097	0,187	0,829
TIP ŠKOLE	0,212	2	0,106	0,205	0,814
SPOL	0,107	1	0,107	0,207	0,649
Interakcijski efekti:					
PODRUČJE x TIP ŠKOLE	1,962	4	0,491	0,950	0,434
PODRUČJE x SPOL	2,682	2	1,341	2,599	0,075
TIP ŠKOLE x SPOL	3,217	2	1,609	3,117	0,051
PODRUČJE x TIP ŠKOLE x SPOL	3,747	4	0,937	1,815	0,124

U analizu su uključene kao nezavisne varijable područje života (3 skupine), tip škole (3 skupine) i spol (2 skupine). Iz tablice 9. je vidljivo da nema statistički značajne razlike na ovoj dimenziji između pojedinih nezavisnih varijabli, a složenom analizom varijance je ustanovljeno da nema ni interakcijskih efekata. Scheffevim testom nisu ustanovljene značajne međugrupne razlike na dimenziji **neprovođenja zakona od strane države** između pojedinih područja, a nema razlika niti između pojedinih tipova škola. Ova dimenzija, koja se odnosi na to da zakon treba vrijediti i provoditi jednako za sve, očito je »mjesto« na koje su mladi osjetljivi i vrlo jasno ga doživljavaju nepravednim. Kao što smo ranije ustanovili, svi srednjoškolci u ovom istraživanju ovu dimenziju nepravde procjenjuju najvišim ocjenama (M=4,29). Ovaj nalaz je u skladu s već spomenutim istraživanjem Lugomer-Armano i sur. (2002.) provedenog s 1 905 mladih iz cijele Hrvatske koji su također percipirali najvišom ovu dimenziju nepravde. Pritom su, u navedenom istraživanju, na samom vrhu tvrdnje: »Mnogi su se na nepošten način obogatili u Hrvatskoj« (M=4,47) i »Mnogi kriminalci su i dalje na slobodi« (M=4,33). U ovom istraživanju na vrhu su te iste tvrdnje pri čemu su aritmetičke sredine gotovo identične (M=4,51 i M=4,39).

3. Razlike na dimenziji toleriranje socijalnih devijacija od strane društva s obzirom na područje života, tip škole i spol

Tablica 10.

Aritmetička sredina i standardna devijacija za varijablu toleriranje socijalnih devijacija od strane društva prema zahvaćenosti područja života ratom, tipu škole i spolu

Područja:	M, SD, N	Tip škole:	M, SD, N	Spol:	M, SD, N
Direktno zahvaćena ratom	M = 3,66 SD = 0,84 N = 395	Gimnazije	M = 3,61 SD = 0,73 N = 368	Mladići	M = 3,65 SD = 0,81 N = 494
Nezahvaćena ratom	M = 3,57 SD = 0,78 N = 389	Četverogodišnje škole	M = 3,76 SD = 0,77 N = 374	Djevojke	M = 3,66 SD = 0,79 N = 598
Zagreb	M = 3,75 SD = 0,76 N = 308	Trogodišnje škole	M = 3,58 SD = 0,88 N = 350		

Analizirajući aritmetičke sredine subskale **toleriranje socijalnih devijacija od strane društva**, možemo uočiti da učenici iz Zagreba percipiraju ovu dimenziju socijalne nepravde više od ostalih (M=3,75). Slijede ih učenici iz područja zahvaćenih ratom (M=3,66), a najmanju percepciju nepravde na ovoj dimenziji imaju mladi iz ostalih područja nezahvaćenih ratom (M=3,57).

Iz tablice 11. je vidljivo da postoje statistički značajne razlike u percepciji dimenzije **toleriranje socijalnih devijacija od strane društva**, a Scheffeovim testom su testirane međugrupne razlike između područja. Ustanovljeno je da postoji značajna razlika između Zagreba i područja nezahvaćenih ratom. Razlike između Zagreba i područja zahvaćenih ratom nema. Također nema razlike između područja zahvaćenih i nezahvaćenih ratom. Otkud veća percepcija **toleriranja socijalnih devijacija od strane društva** zagrebačkih srednjoškolaca u odnosu na srednjoškolce iz područja zahvaćenih ratom? Možemo li reći da su u urbanim sredinama mito i korupcija, veze i poznanstva nasuprot znanju i sposobnostima, dakle nemoral i nepoštenje, izraženiji nego u manjim sredinama, te su stoga i zagrebački srednjoškolci osjetljiviji? Razlog možda leži u tome što ljudi iz tradicionalnijih i konzervativnijih krajeva imaju više povjerenja u državu i društvo od stanovnika većih urbanih sredina koji iskazuju znatno kritičniji stav prema društvu u kojem žive, te imaju veća očekivanja od učinkovitosti države (Ilišin, 2002b.). Promatrajući prosječne ocjene percepcije ove dimenzije socijalne nepravde prema tipu škole (tablica 10.), možemo uočiti da učenici četverogodišnjih stručnih škola uočavaju najveće **toleriranje socijalnih**

Tablica 11.

Rezultati složene analize varijance za zavisnu varijablu toleriranje socijalnih devijacija od strane društva

Izvor varijabiliteta	Suma kvadrata	s.s.	Prosječna suma kvadrata	F	p
Glavni efekti:					
PODRUČJE	6,625	2	3,312	5,307	0,005
TIP ŠKOLE	5,077	2	2,539	4,068	0,017
SPOL	0,018	1	0,018	0,029	0,864
Interakcijski efekti:					
PODRUČJE x TIP ŠKOLE	4,731	4	1,183	1,895	0,109
PODRUČJE x SPOL	0,823	2	0,411	0,659	0,518
TIP ŠKOLE x SPOL	0,002	2	0,001	0,002	0,998
PODRUČJE x TIP ŠKOLE x SPOL	7,159	4	1,790	2,868	0,053

Nezavisne varijable su područje (3 skupine), tip škole (3 skupine) i spol (2 skupine).

devijacija od strane društva ($M=3,76$), zatim slijede gimnazijalci ($M=3,61$), a najmanju percepciju ove dimenzije nepravde imaju učenici trogodišnjih škola. Iz tablice 11. možemo vidjeti da su razlike u smjerovima statistički značajne. Scheffeovim testom su ustanovljene statistički značajne razlike između učenika četverogodišnjih škola, koji su uočili najvišu nepravdu, i ostalih (gimnazijalaca i trogodišnjeg smjera). Naime, između ovih dvaju potonjih smjerova nema značajne razlike u percepciji dimenzije **toleriranje socijalnih devijacija od strane društva**. Zašto je tome tako, odnosno što je to tako specifično u srednjoškolaca iz četverogodišnjih škola da su osjetljiviji na ovoj dimenziji teško je zaključiti. Vjerojatno bi proširenje istraživanja kvalitativnim metodama moglo pridonijeti razjašnjenju ovog rezultata. Iz tablice 11. je vidljivo da nema razlika na varijabli spola.

4. Razlike na dimenziji percepcija nepravde u obitelji obzirom na područje života, tip škole i spol

Tablica 12.

Aritmetička sredina i standardna devijacija za varijablu percepcija nepravde u obitelji prema zahvaćenosti područja života ratom, tipu škole i spolu

Područja:	M, SD, N	Tip škole:	M, SD, N	Spol:	M, SD, N
Direktno zahvaćena ratom	M = 1,85 SD = 0,85 N = 398	Gimnazije	M = 1,85 SD = 0,79 N = 368	Mladići	M = 1,91 SD = 0,83 N = 495
Nezahvaćena ratom	M = 2,12 SD = 0,93 N = 388	Četverogodišnje škole	M = 1,86 SD = 0,82 N = 373	Djevojke	M = 2,03 SD = 0,95 N = 604
Zagreb	M = 1,95 SD = 0,89 N = 313	Trogodišnje škole	M = 2,23 SD = 1,01 N = 358		

Analizirajući prosječne ocjene za varijablu **percepcija nepravde u obitelji** (tablica 12.) možemo uočiti da su znatno niže u odnosu na prethodne subskale nepravde. Mladi znatno manjom percipiraju nepravdu unutar svoje obitelji, u odnosu na prethodne tri dimenzije koje su se odnosile na različite aspekte nepravde u društvu. No, bez obzira što su te ocjene značajno niže, postoje statistički značajne razlike s obzirom na varijable zahvaćenosti područja života ratom, tipa škole i spola (tablica 13.).

Iz tablice 13. može se vidjeti da interakcijski efekti, vezano uz dimenziju nepravde u obitelji, nisu prisutni. Najvišu percepciju nepravde u obitelji iskazuju mladi iz područja nezahvaćenih ratom (M=2,12), zatim mladi iz Zagreba (M=1,95), a najnižom ju percipiraju srednjoškolci iz područja zahvaćenim ratom (M=1,85). S obzirom na to da postoje statistički značajne razlike između područja različito zahvaćenih ratom (tablica 13.), Scheffevim testom smo željeli provjeriti između kojih područja one postoje. Ustanovljeno je da se percepcija mladih, u dimenziji nepravde u obitelji, iz područja nezahvaćenih ratom značajno razlikuje u odnosu na Zagreb i područja zahvaćena ratom (između kojih nema statistički značajne razlike). Zašto mladi iz područja nezahvaćenih ratom uočavaju veću nepravdu u obitelji od ostalih? Odgovor na ovo pitanje teško je dati, te bi trebalo provesti detaljniju daljnju analizu i proširiti istraživanje kvalitativnim metodama. No, da mladi iz područja zahvaćenih ratom percipiraju najmanju nepravdu unutar obitelji toliko ne iznenađuje s

Tablica 13.

Rezultati složene analize varijance za zavisnu varijablu percepcija nepravde u obitelji

Izvor varijabiliteta	Suma kvadrata	s.s.	Prosječna suma kvadrata	F	p
Glavni efekti:					
PODRUČJE	7,515	2	3,758	4,994	0,007
TIP ŠKOLE	37,682	2	18,841	25,038	0,000
SPOL	8,918	1	8,918	11,851	0,001
Interakcijski efekti:					
PODRUČJE x TIP ŠKOLE	1,750	4	0,438	0,582	0,676
PODRUČJE x SPOL	2,463	2	1,232	1,637	0,195
TIP ŠKOLE x SPOL	4,626	2	2,313	3,074	0,052
PODRUČJE x TIP ŠKOLE x SPOL	4,927	4	1,232	1,637	0,163

obzirom na to da je i u nekim drugim istraživanjima ustanovljena značajno veća razina zadovoljstva obiteljskim odnosima mladih iz područja direktno zahvaćenih ratom. Ovaj rezultat je u skladu s istraživanjem Urbanc (1999.) gdje je usporedbom srednjoškolaca s prognaničkim i izbjegličkim iskustvom i srednjoškolaca iz redovne populacije, utvrđena statistički značajna razlika u kvaliteti njihovog odnosa s roditeljima. Naime, adolescenti iz ratom zahvaćenih krajeva imali su bolje odnose s roditeljima od adolescenata iz redovne populacije. Urbanc takve rezultate tumači u skladu s teorijom razvoja otpornosti na stres gdje polazi od pretpostavke da će obitelji koje su prije rata i tijekom rata imale zadovoljavajuće odnose i koje su se uspješno suočile s najrazličitijim iskustvima vezanim uz rat, razviti još veću kohezivnost i kvalitetnije odnose na relaciji roditelj-adolescent. Blažeka (2002.) je također dobila slične rezultate na temelju kojih je zaključila da je rat očito djelovao u smislu jačanja otpornosti i kohezivnosti obiteljske zajednice.

Promatrajući aritmetičke sredine u percepciji nepravde u obitelji unutar tri tipa škole (tablica 12.), uočavamo da je ona znatno viša kod učenika trogodišnjih škola ($M=2,23$) naspram gimnazijalaca i učenika četverogodišnjih škola (njihova prosječna ocjena je gotovo identična). Scheffevim testom je ustanovljena međugrupna razlika u smislu da postoji značajna razlika između trogodišnjih smjerova, čiji ispitanici percipiraju znatno višu nepravdu unutar svoje obitelji u odnosu na gimnazijalce i učenike četverogodišnjih škola, koji se međusobno ne razlikuju u ovoj dimenziji. Zašto polaznici trogodišnjih smjerova, koji iskazuju značajno manju osjetljivost na dimenziji **opće društvene nepravde** i na dimenziji **toleriranja**

O. Družić Ljubotina: Percepcija socijalne nepravde mladih u područjima različito zahvaćenim...

socijalnih devijacija u društvu, uočavaju značajno veću nepravdu u svojoj obitelji u odnosu na druge školske smjerove? Odgovore bi trebalo potražiti u detaljnim analizama obiteljskih odnosa učenika koji pohađaju različite srednjoškolske smjerove, te jesu li obiteljski odnosi i općenito situacija unutar obitelji povezani s izborom obrazovanja, odnosno opredjeljenja za određeni tip škole. Naime, kao što smo prethodno napomenuli, istraživanje koje opisuje Ilišin (2002b.) ukazuje da mladi industrijskih i zanatskih usmjerenja žive egzistencijalno znatno lošije od ostalih, te je možda lošiji materijalni status povezan s lošijim obiteljskim odnosima, pa ujedno i s većom percepcijom nepravde unutar obitelji.

Iz tablice 12. možemo vidjeti da djevojke višom percipiraju nepravdu u obitelji ($M=2,03$) od mladića ($M=1,91$) i ta je razlika statistički značajna (tablica 13.). Naime, s obzirom da još uvijek živimo u patrijarhalnom društvu (priznali mi to ili ne), ono za sobom implicira i drugačije odgojne obrasce vezano uz pojedini spol koji ne idu u prilog ženama. Možemo pretpostaviti da je ta percepcija opće neravnopravnosti žena očito preslikana i unutar obiteljskih odnosa.

5. Razlike na dimenziji percepcija nepravde u školi obzirom na područje života, tip škole i spol

Tablica 14.

Aritmetička sredina i standardna devijacija za varijablu percepcija nepravde u školi prema zahvaćenosti područja života ratom, tipu škole i spolu

Područja:	M, SD, N	Tip škole:	M, SD, N	Spol:	M, SD, N
Direktno zahvaćena ratom	M = 3,16 SD = 0,96 N = 395	Gimnazije	M = 3,56 SD = 0,89 N = 366	Mladići	M = 3,44 SD = 0,96 N = 493
Nezahvaćena ratom	M = 3,60 SD = 0,88 N = 389	Četverogodišnje škole	M = 3,35 SD = 0,97 N = 374	Djevojke	M = 3,44 SD = 0,92 N = 602
Zagreb	M = 3,59 SD = 0,90 N = 311	Trogodišnje škole N = 355	M = 3,41 SD = 0,94		

Analizirajući tablicu 14. možemo uočiti da učenici iz područja zahvaćenih ratom percipiraju nižom nepravdu u školi ($M=3,16$) od zagrebačkih srednjoškolaca i učenika iz područja nezahvaćenih ratom (njihove aritmetičke sredine gotovo su jednake). Iz tablice

15. možemo vidjeti da postoji značajna razlika između srednjoškolaca unutar područja u percepciji nepravde u školi.

Tablica 15.

Rezultati složene analize varijance za zavisnu varijablu percepcija nepravde u školi

Izvor varijabiliteta	Suma kvadrata	s.s.	Prosječna suma kvadrata	F	p
Glavni efekti:					
PODRUČJE	45,109	2	22,554	27,151	0,000
TIP ŠKOLE	7,795	2	3,898	4,692	0,009
SPOL	0,018	1	0,018	0,021	0,884
Interakcijski efekti:					
PODRUČJE x TIP ŠKOLE	1,625	4	0,406	0,489	0,744
PODRUČJE x SPOL	0,312	2	0,156	0,188	0,829
TIP ŠKOLE x SPOL	1,066	2	0,533	0,642	0,527
PODRUČJE x TIP ŠKOLE x SPOL	5,352	4	1,338	1,611	0,169

Nezavisne varijable su područje (3 skupine), tip škole (3 skupine) i spol (2 skupine).

Ni u ovoj dimenziji nepravde nema interakcijskih efekata između pojedinih nezavisnih varijabli. Scheffevim testom je ustanovljeno da značajna razlika u percepciji ove dimenzije postoji između srednjoškolaca iz područja zahvaćenih ratom, koji percipiraju manju nepravdu u školi, od ostale dvije skupine.

Lugomer-Armano i sur. (2002.) također su ustanovili rezultat koji ide u smjeru da su mladi ljudi iz poslijeratnih krajeva manje zaokupljeni problemima vezanim uz školu, te da su zadovoljniji sobom u odnosu na mlade iz područja nezahvaćenih ratom. S druge strane, možemo pretpostaviti da su rat i njegove posljedice utjecali i na nastavnike iz područja zahvaćenih ratom, te da i oni iskazuju veću privrženost i kohezivnost prema svojim učenicima, pa i zainteresiranost i spremnost da im se pomogne u svladavanju različitih poteškoća (Družić i Muslić, 2000.).

S obzirom na školski smjer, značajne razlike također postoje (tablica 15.), a Scheffev test međugrupnih razlika ukazuje da se gimnazijalci značajno razlikuju u percepciji nepravde u školi od učenika četverogodišnjih škola. Naime, iz aritmetičkih sredina je vidljivo da gimnazijalci najviše procjenjuju nepravdu u školi, zatim učenici trogodišnjih škola, a

O. Družić Ljubotina: Percepcija socijalne nepravde mladih u područjima različito zahvaćenim...

najmanjom ju procjenjuju polaznici četverogodišnjih stručnih škola. Zašto gimnazijalci uočavaju najveću nepravdu u školi? Mogući odgovor leži u njihovoj većoj usmjerenosti i pridavanju važnosti školovanju. Opredjeljenje za gimnaziju implicira obrazovnu selekciju i težnju ka obrazovnom usavršavanju i nastavku školovanja nakon srednje škole. Veće pridavanje važnosti školovanju i ocjenama, podrazumijeva i veću osjetljivost za ta pitanja. Tako će dobivenoj lošijoj ocjeni veći značaj pridavati gimnazijalci od učenika ostalih smjerova. Značajnih razlika u odnosu na spol nema (tablica 15.).

ZAKLJUČNA RASPRAVA

Na temelju navedenih rezultata i analiza možemo izvesti nekoliko općih zaključaka. Mladi općenito uočavaju najviši stupanj nepravde na dimenziji **neprovođenja zakona od strane države**, što ukazuje na visok stupanj njihovog nezadovoljstva društvom u kojem žive. Dakle, zakonska neučinkovitost države u smislu kažnjavanja onih koji su je opljačkali i obogatili se na nelegalan način, što implicira i da se zakon ne primjenjuje jednako na sve, dovode do visokog stupnja percepcije nepravde i neučinkovitosti pravne države. Ovakav nalaz o tako visokoj percepciji neučinkovitosti provođenja zakona i nepovjerenja u pravnu državu može djelovati na različite načine. S jedne strane, može motivirati na nepoštivanje zakona s obzirom na percepciju da od toga nema osobite »koristi«, čime država šalje poruku da su pravo i pravda dva odvojena pojma koje je lako relativizirati. S druge pak strane, ovakva visoka percepcija nepravde može djelovati motivirajuće na odlazak iz Hrvatske. To je pokazalo istraživanje Lugomer-Armano i sur. (2002.) u kojem je ustanovljeno da mladi koji percipiraju višom nepravdu u društvu, namjeravaju napustiti Hrvatsku i potražiti svoju budućnost negdje drugdje.

Ovakvo visoka percepcija nepravde nije se pokazala u dimenzijama **nepravde u školi** i **nepravde u obitelji** koju mladi općenito percipiraju nižima. Naime, daleko najmanju nepravdu srednjoškolci iskazuju na dimenziji **percepcije nepravde u obitelji**, što može biti ohrabrujuće, s obzirom da je obitelj primarna zajednica koja najvećim dijelom uvjetuje ponašanje mladog čovjeka. Također, s obzirom na izloženost ratu uočena je razlika između mladih ratom direktno pogođenih i ostalih područja Hrvatske. Pošli smo od hipoteze da će doživljena nepravda, kao što je direktna izloženost ratnim zbivanjima i ratne posljedice, moguće djelovati i na višu percepciju nepravde. No, iz rezultata je vidljivo da se mladi iz ratom zahvaćenih krajeva razlikuju na dimenzijama nepravde u obitelji i školi u smislu manjeg doživljaja nepravde u odnosu na svoje vršnjake. Urbanc (1999.) i Blažeka (2002.) su u svojim istraživanjima, uspoređujući zadovoljstvo obiteljskim odnosima između mladih koji su bili direktno pogođeni ratom i ostalih, ustanovile veću razinu zadovoljstva kod mladih iz ratnih krajeva, te zaključile da je rat očito djelovao u smislu jačanja otpornosti i kohezivnosti obiteljske zajednice.

Kao što je ranije spomenuto, mladi iz krajeva zahvaćenih ratom uočavaju manju nepravdu u školi u odnosu na ostale vršnjake. To je u skladu s nalazima istraživanja Lugomer-Armano i sur. (2002.) koji takav rezultat tumače na način da su mladi iz područja zahvaćenih ratom i njihove obitelji prošle kroz izrazito teške životne situacije kao što su prognaništvo, gubitak doma i bliskih članova obitelji, te probleme vezane uz školu i školovanje procjenjuju manje važnima od mladih iz područja nezahvaćenih ratnim zbivanjima.

Mladi iz ratnih područja, kao i njihovi vršnjaci iz područja nezahvaćenih ratom, neke dimenzije (**opća nepravda u društvu i toleriranje socijalnih devijacija od strane društva**) koje se odnose na nepravdu u društvu percipiraju nižima u odnosu na zagrebačke srednjoškolke. Istraživanje Lugomer-Armano i sur. (2002.) također je ukazalo na činjenicu da mladi iz ratom zahvaćenih krajeva percipiraju nižom društvenu nepravdu u odnosu na mlade koji nisu bili direktno izloženi ratnim zbivanjima i posljedicama. Zagrebački vršnjaci, u našem istraživanju, iskazuju na većini dimenzija kritičniji stav i veću osjetljivost za društvenu nepravdu, što potvrđuju i prijašnja istraživanja (Ilišin, 2002b.) koja ukazuju na veći stupanj percepcije nepravde u mladima iz urbanih sredina i njihovu veću osjetljivost za socijalna pitanja i socijalne nejednakosti. Ilišin (2002b.) ujedno komentira, kao što smo u prethodnom poglavlju naveli, da ljudi iz tradicionalnijih i konzervativnijih krajeva imaju više povjerenja u državu i društvo, od stanovnika većih urbanih sredina koji su kritičniji prema društvu u kojem žive, te imaju veća očekivanja od učinkovitosti države.

Određene razlike pojavljuju se i s obzirom na varijablu spola. Pretpostavka je bila da će djevojke biti osjetljivije na nepravdu u odnosu na mladiće, što je dijelom i potvrđeno. Mladići niti u jednoj dimenziji ne percipiraju nepravdu višom u odnosu na djevojke, dok djevojke na dimenziji **nepravde u obitelji**, a gimnazijalke na dimenziji **opće nepravde u društvu** iskazuju značajno više rezultate. Možemo pretpostaviti da jednim dijelom razlike idu »u korist« muškog spola kojemu je unutar društva dat veći poticaj u smislu slobode i postignuća, dok se od djevojčica očekuje veća razina poslušnosti, kontrola u izražavanju nezadovoljstva, manja sloboda kretanja, te pasivniji način izražavanja i vezanost uz dom i obitelj. Ovim nalazom su ujedno i potvrđeni rezultati istraživanja (Lugomer-Armano i sur., 2002.; Ilišin 2002a.) na temelju kojih smo bazirali naše pretpostavke.

Kao što je u uvodnom dijelu spomenuto, s obzirom na tip škole nismo imali početne pretpostavke o razini percepcije nepravde, jer istraživanja u tom smjeru nije bilo. No, naši nalazi pokazuju da postoje razlike koje idu u različitim smjerovima, ovisno o ispitivanoj dimenziji nepravde. Tako učenici trogodišnjih škola uočavaju značajno manjom **opću nepravdu u društvu** od gimnazijalaca i učenika četverogodišnjih škola, ali i znatno višom **nepravdu u obitelji** u odnosu na ostale. Nadalje, dimenziju **toleriranja socijalnih devijacija od strane društva** učenici četverogodišnjih škola percipiraju višom u odnosu na druge dvije skupine, dok gimnazijalci, u odnosu na ostale, percipiraju značajno višom nepravdu u školi. Kao što je vidljivo i ranije spomenuto, ovi nalazi su raznoliki i ne upućuju na neki

O. Družić Ljubotina: Percepcija socijalne nepravde mladih u područjima različito zahvaćenim...

jednoznačan zaključak. Stoga se u završnoj raspravi nećemo posebno osvrnuti na njih, jer je u prethodnom poglavlju svaki detaljnije komentiran.

Na kraju, još jednom možemo zaključiti da je ovo istraživanje ukazalo na općenito visok doživljaj nepravde mladih u društvu u kojem žive, te kod velikog dijela njih odražava nezadovoljstvo i nepovjerenje u društvo i pravnu državu. Takva percepcija može se odraziti na nemotiviranost mladih da aktivno participiraju u društvu i utječu na promjene ili odluku da potraže ostvarenje svojih ciljeva izvan granica svoje države. Nadamo se da će ovi rezultati biti poticaj daljnjim istraživanjima s ciljem provjere i produblivanja dobivenih rezultata, pri čemu bi kvalitativni pokazatelji bili od iznimnog značaja za bolje razumijevanje percepcije društva u kojem živimo.

LITERATURA

1. Adams, J. S. (1965). Inequity in social exchange. In: Berkowitz, L. (ed.), **Advances in experimental social psychology**, 2. New York: Academic Press, 267-299.
2. Blažeka, S. (2002). **Psiho-socijalni potencijali maturanata (iz ratom različito zahvaćenih krajeva Republike Hrvatske) za uspješno suočavanje sa životnim izazovima**. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za sociologiju.
3. Chukwudum, O. B. (1988). Theological foundations of social justice. **Journal of Religious Thought**, 45 (1), 58-66.
4. Črpić, G. & Rimac, I. (2000). Pregled postotaka i aritmetičkih sredina: Europsko istraživanje vrednota - EVS 1999. **Bogoslovska smotra**, 52, 191-232.
5. Ćubela, V. (2001). **Vjerovanje zaposlenih i nezaposlenih u pravedan svijet: provjera nekih postavki o individualnim razlikama**. Doktorska disertacija Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.
6. Družić, O. & Muslić, Lj. (2000). Učitelji kao pomagači u poslijeratnoj zajednici - Iskustva Hrvatske Kostajnice i Đakovice (Kosovo). **Ljetopis studijskog centra socijalnog rada**, 7 (2), 223-235.
7. Družić Ljubotina, O. (2004). **Socijalna nepravda, struktura vrijednosti i faktori uspjeha u životu u mladima**. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za sociologiju.
8. Dulčić, A. (ur.) (2003). **Nacionalni program djelovanja za mlade**. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
9. Ilišin, V. (2002a). Mladost, odraslost i budućnost. U: Ilišin, V. & Radin, F. (ur.), **Mladi uoči trećeg milenija**. Zagreb: IDIS i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 27-46.
10. Ilišin, V. (2002b). Mladi i politika. U: Ilišin, V. & Radin, F. (ur.), **Mladi uoči trećeg milenija**. Zagreb: IDIS i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 155-202.

11. Ilišin, V. & Radin, F. (2002). Društveni kontekst i metodologija istraživanja. U: Ilišin V. & Radin, F. (ur.), **Mladi uoči trećeg milenija**. Zagreb: IDIS i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 13-26.
12. Jost, J. T. & Azzi, A. E. (1996). Microjustice and macrojustice in the allocation of resources between experimental groups. **Journal of Social Psychology**, 136 (3), 349-365.
13. Kangas, O. (2000). Distributive justice and social policy: Some reflections on Rawls and income distribution. **Social Policy & Administration**, 34 (5), 510-529.
14. Lerner, M. J. (1980). **The belief in a just world**. New York: Plenum.
15. Lind, E. A. & Tyler, T. R. (1988). **The social psychology of procedural justice**. New York: Plenum.
16. Lugomer-Armano, G., Kamenov, Ž. & Ljubotina, D. (2002). **Problemi i potrebe mladih u Hrvatskoj**. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju i Klub studenata psihologije.
17. Ljubotina, D. (2004). Mladi i socijalna pravda. **Revija za socijalnu politiku**, 11 (2), 159-175.
18. Miller D. T. (2001). Disrespect and the experience of injustice. **Annual Review of Psychology**, 52, 527-553.
19. Novak, M. (2000). Defining social justice. **First Things: A Monthly Journal of Religion & Public Life**, 108, 11-14.
20. Pozzi, C. F. & Crisafulli, R. S. (2002). Psychology and social justice: Working towards a christian justice-based model of integration. **Journal of Psychology and Christianity**, 21 (4), 301-308.
21. Rimac, I. (2000). Neke determinante povjerenja u institucije političkog sustava u Hrvatskoj. **Bogoslovska smotra**, 15 (2), 471-484.
22. Rubin, Z. & Peplau, L. A. (1975). Who beliefs in a just world? **Journal of social issues**, 31 (3), 65-89.
23. Thompson, J. (2001). Historical injustice and reparation: Justifying claims of descendants. **Ethics**, 112, 1, 114-136.
24. Tifft, L. L. (2000). Social justice and criminologies: A comentary. **Contemporary Justice Review**, 3 (1), 45-55.
25. Tyler, T., Degoey, P. & Smith, H. (1996). Understanding why the justice of group procedures matters. A test of the psychological dynamics of the Group-value model. **Journal of Personality and Social Psychology**, 70, 913-930.
26. Urbanc, K. (1999). **Samopoimanje, odnosi s roditeljima i predodžba budućnosti adolescenata s prognaničkim i izbjegličkim iskustvima**. Doktorska disertacija. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
27. Živković, I. & Bagić, D. (2001). Nade i strahovi studentske populacije. **Društvena istraživanja**, 53 (3), 383-415.

O. Družić Ljubotina: Percepcija socijalne nepravde mladih u područjima različito zahvaćenim...

Olja Družić Ljubotina
University of Zagreb
Faculty of Law
Department of Social Work

PERCEPTION OF SOCIAL INJUSTICE OF YOUNG PERSONS IN CROATIA

SUMMARY

The paper presents a part of the results of the research conducted during 2003 and 2004 in 14 secondary schools in Croatia, and which included 1118 students. The purpose and the problems of this paper were to analyse the differences in the level of perceived social injustice of the young in Croatia with regard to: (non) affection of war on the area they live in, school major and gender.

The Questionnaire of the perception of social injustice was used. It consists of five sub-scales that are separately analysed in this paper according to the aforementioned variables. The results have shown that there is a high level of perceived injustice in most of young people, particularly considering the different dimensions of injustice in society. Injustice in the family and school is perceived as significantly lower, whereas young persons from post-war areas perceive injustice in these dimensions as lower. Secondary school students from Zagreb express a more critical attitude and higher sensitivity in most of the dimensions, which is confirmed by previous research studies that point to the higher level of the perception of injustice in the people from urban areas.

Key words: *young persons, perception of social injustice, areas affected by war, type of school.*

